

MAGYAR JOGI NÉPSZOKÁSOK, NÉPHAGYOMÁNYOK JELENLÉTE AZ ÉLETTÁRSI KAPCSOLATOK TERÉN A RÉGI ÉS A MAI JOGALKOTÁSBAN

KÖNIG DOROTTYA

1. Bevezetés

Célom feleleveníteni s megismertetni a magyarság erőteljes s megtörhetetlen kultúrájának a gazdagságát, titokban mindenhová betüremkedő hatását, így ki nem hagyva a magyar jogrendszert, akár a régi, akár a mai jogalkotást tekintve. Rávilágítani arra, hogy a köztudatban úgy hitt új együttélési formák (élettársi kapcsolati viszonyok, elvált emberek viszonyai) nem 'újkeletű jelenségek', mert mindvégig jelen voltak a nagyszüleink korában is, csak teljes vagy részleges nyíltság nélkül léteztek. Manapság ezek a formák utat törtek maguknak mind a nyilvánosság, mind a jog területén. Mindez annak tudható be, hogy az emberek érzelmeiket felvállalva élik életüket, kevésbé a családban lévő státusz és vagyon egységben tartását tartják szem előtt.

2. Népi hagyományok, szokások kapcsolata, hatása a jogra

A honfoglalás korában is megtalálható a népünk egysége, a nagycsaládok összetartó ereje. „Nemcsak vagyon-, vér- és munkaközösség volt, hanem megbonthatatlan mágikus egység is. A mágikus egységet a szétbomlás után is megtartotta a közös ős tisztelet.”¹ Ennek az összetartó erőnek köszönhetjük a jogszokások kialakulását, illetve jelentős hatását múltunkra, jelenünkre és jövőnkre. Eme hatás és kapcsolat bemutatása előtt viszont meg kell különböztetnünk a szokásjog és a jogszokás értelmét.

¹ LÁSZLÓ Gyula: *A honfoglaló magyar nép élete*. Budapest, Püski, 1997. 221.

2.1. A szokásjog

Akár jogtörténeti, akár történelmi tanulmányainkra emlékezünk, tudjuk, hogy a törvények az uralkodók, illetve tanácsosaik gyermekeként születtek.² Mindezek mellett ott voltak a jogalkotással felruházott földesurak, akik saját érdekeikre koncentrálva alkották a törvényeket, az uralkodóval versengve és arra törekedve, hogy annak hatalmát minél inkább korlátozzák, gyengítsék. Ezért is nem beszélhetünk megfelelő végrehajtó apparátus kialakulásáról sem. Ennek következtében a jogalkotói akarat kikényszerítése gyenge lábakon állt, és a törvények az erőviszonyokat ábrázolták. Az erőviszonyok harcterén a harcosok (uralkodó, földesurak) kevésbé törődtek a parasztság mindennapi életvitelének szabályozásával, ezáltal kihagyták a családi kapcsolatok, házasság, gyermekek sorsának rendezését. Maximum az egyháznak, a földesúrnak, kincstárnak teljesítendő szolgáltatások rendjének kereteit szabták meg. A többi élethelyzetben a jobbágyság saját hagyományai által kialakult szabályait használta fel.³

2.2. A jogszokás

A jogszokás az, amivel az előbb említett hatalmi erők nem törődtek, hisz kívül esett az érdekeltségi körükből. Itt lépett be a mindennapi életbe a hagyomány, a szokás, vagyis maga az *élet*. A falusi kisvárosi lét megteremtette magának, lakóinak a magatartáskódexét, melynek szankciója a kivetettség, a kiközösítés volt.⁴ Első hallásra ez nem tűnik szigorú büntetésnek, viszont fejtegetéseim során bebizonyosodik, hogy aki nem volt a közösség részese, az nem gondolhatott megfelelő családi, társadalmi elismertségre, s így jóformán státusszal sem rendelkezhetett semmilyen más közösségben sem. A szankcióval szemben viszont ott volt a becsület, a megbecsülés és az erkölcsösség elismerése. Mindezek tudatában láthatjuk, hogy a jogszokás és a szokásjog közt a különbség a kikényszerítő erőben rejlik, ami az egyiknél a köztétele, addig a másiknál a bíróság ítélete.⁵

3. A magyar népi világban megjelenő alakiség nélküli párkapcsolatok, élettárszerű kapcsolatok 'rendszere'

1984-ig az egyház rendezte a házasság intézményét, majd ezt követően már az egyházi esküvő szertartásához nem fűződött semmilyen jogi hatás, mivel a pol-

² BÉLI Gábor: *A nemesek négy bírója*. Budapest, Dialógus Campus Kiadó, 2008. 83.

³ MEZEY Barna – NAGY Janka Teodóra: *Jogi néprajz – Jogi kultúrtörténet*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2009. 18–19.

⁴ MEZEY–NAGY i. m. 22–23.

⁵ MEZEY–NAGY i. m. 24.

gári házasság, vált kötelezővé.⁶ Így jól láthatjuk, hogy volt ideje a hagyományoknak arra, hogy megfelelő módon gyökeret verjenek a magyarság kultúrájában, kialakítva ezzel saját házassági formáit. Mielőtt azonban kitérnék ezekre a kötöttségi formákra, először szeretném bemutatni a 'kiskapuk' megoldásait. Azokat a 'kiskapukat', amik utat nyitottak annak, hogy házasság intézménye nélkül éljenek együtt, vagy létesítsenek szexuális kapcsolatot a párok akár a falu megvetésével, akár a mindenki számára tudatos, de nem nyílt, vagy éppen nyílt felismerésével.

3.1. *Vadházasság*

A szerelmesek tartós együttélését mindenféle egyházi rítus, illetőleg állami beavatkozás nélkül vadházasságnak nevezték.⁷ Nem volt semmilyen feltételhez kötve, így gyakorlatilag ezt mondhatjuk a mostani élettársi együttlét⁸ szinonimájának.

Már csak az elnevezésből (további megnevezései: disznóvájúnál való esküvés; cigányhit; bagolyhit; bagóhit)⁹ asszociálhatunk arra, hogy az előbb említett kiskapuk közül inkább az első kategóriába sorolhatjuk, azaz a falu megvetésével járt együtt ez a viszony. Ott fordulhatott elő, ahol az egyház nem bírt olyan nagy befolyásoló erővel, mint másutt. Így inkább a nagyobb közösségekben volt fellelhető, hisz ezek egyház általi ellenőrzése nem volt olyan könnyű, mint egy kis lélekszámú falucskában. Azonban érezhető volt már akkor is a folyamatos elterjedése és sűrűsödése, ami a mai modern világban tetézett be.

3.2. *Rablás, lopás, szöktetés*

A házasság megkötése előtt voltak bizonyos archaikus formák, amelyek – szinte teljesen megfeleltek a mai élettársi viszonyok bizonyos jellemzőinek. Az egyik ilyen típus volt a rablás. Ha bíróság elé került az ügy igen nehéz fejtörést okozhatott a büntető jogászok számára, hogy bűncselekménynek¹⁰ vagy egyszerű népszokásnak minősítsék. A leányokat éjszaka elrabolta, elszöktette a legény. Végső megoldásul választották általában a fiatalok, hisz így a leány nem tudott sok mindent magával vinni, s a hozományáról is le kellett mondjon. Arról nem is beszélve, hogy a visszaszöktetésnek is meg volt a veszélye akár a szülők által, akár egy rivális ifjú által. A bíróságnak be kellett látnia, hogy ez egy gyökerekkel rendelkező társadalmilag elismert szokás, aminek az a kiváltó oka volt, hogy a szülők választották ki gyermekeik jövődöbelijét sokszor a gyerekek szándé-

⁶ TÁRKÁNY Szűcs Ernő: *Magyar jogi népszokások*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. 251.

⁷ TÁRKÁNY i. m. 253.

⁸ SZEIBERT Orsolya: *Családi jog*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 103.

⁹ TÁRKÁNY i. m. 253.

¹⁰ 1978. évi IV törvény a Büntető Törvénykönyvről, 175/A §

kával mit sem törődve.¹¹ A szülők erőteljes befolyását igazolóan sokszor arra is volt példa, hogy a leány erkölcsét rendelték alá a státusznak azzal, hogy színlelt szöktetést rendeztek, ezzel elkerülendően a költséges lakodalom megszervezését.¹² A másik kiváltó ok a katonasor volt, mivel a katonáskodás előtt nem lehetett nősülni és így a szöktetés eredményeként a lány a fiús házhoz került ezzel biztosítva, hogy megvárja a jövődöbeli anyósa mellett a kedvesét.¹³

3.3. *Próba*

A próbaházasság volt az a típus, amelyet a falu teljes mértékű elfogadása jellemzett. Feltételhez kötött együttélésnek is nevezhetjük. A párok megegyeztek, hogy ha például egy éven belül gyermek születik, akkor sorra kerülhet a házasság intézményesített formája. Ha a gyermekáldás nem következik be, vagy a gyermek halva születik, akkor a felek mindenféle kötöttségektől mentesülnek, ezáltal egy *restitutio in integrumot* létrehozva, ‘elválnak’.

3.4. *Házasságon kívüli nemi kapcsolatok*

Az egyik forma az ellenszolgáltatásért való szexuális kapcsolat volt, amelyet a nők mintegy mellékfoglalkozásként végeztek, egyfajta kiegészítő kereset gyanánt. Népi társadalomban élő elnevezések szerint beszélhetünk: *közösanyákról*, akik a nőtlen legényekhez jártak; *‘személőkről’*, akik a kocsmában felszolgáló lányok voltak; *szabadlányokról*, akik saját zsebükre dolgoztak.¹⁴ Mindezeket a megnevezéseket nem szabad összekevernünk az *ágyas* kifejezéssel, mert ez abban különbözött, hogy nem ellenszolgáltatásért volt együtt a férfival, és nem is élt vele együtt, tehát a szerető és az ágyas kifejezést lehet inkább szinonimákként használni.

4. **A jelenkori élettársi kapcsolat szabályozása szükségességének kérdése**

4.1. *A kérdés nemzetközi viszonylatban*

Elsőként szeretném leszögezni, hogy dolgozatom nem az azonos neműek élettársi kapcsolatának kérdéskörével foglalkozik, mivel a néprajzi kutatásaim erre nem terjednek ki, viszont néhol a különböző jogfejlődések vizsgálata során muszáj érintenem. Bevezetésként egy kis nemzetközi kitekintést teszek, hogy e

¹¹ TÁRKÁNY i. m. 256–257.

¹² TÁRKÁNY i. m. 260.

¹³ TÁRKÁNY i. m. 261.

¹⁴ TÁRKÁNY i. m. 283–285.

nehéz kérdéskör tekintetében mire jutottak a többi országok. Történetileg időben ezzel, mint jogi problémával először Dánia foglalkozott,¹⁵ majd Norvégia (1993), ahol bejegyzett élettársi kapcsolati jogviszonyt a különmemű élettársak nem létesíthettek, majd ezt a megoldást követte Svédország (1994), Izland (1996) és végül Finnország (2001) is.¹⁶ Franciaország sem tudta ezeket a problémákat egyszerűen megoldani, sok vita eredményeként a „*Pacta civil de solidarité*” törvény címmel 1999-ben a regisztrált párkapcsolati megoldást választotta, amelyet mind az ellenkező, illetőleg az azonos nemű párok megtehetnek a megfelelő hatósági szervnél. E törvénynek szükséges feltételeként meghatározták az együttélés fogalmát is, amit a *Code Civil*-be is bevezették a következetesség szempontja miatt. Ám ez az igen szabadelvű¹⁷ szerződés nem ad meg minden jogot a regisztrált pároknak, ugyanis gyermeket örökbe fogadni az tud, aki vagy házasságban él, vagy egyedülálló.¹⁸ Ez a rendelkezés nem gátolja a regisztrált párok örökbe fogadását, hisz egyikőjük magához vehet gyermeket, ám a másik élettárs nem fogadhatja örökbe párja gyermekét.¹⁹ Ha felszínesen szemléljük, e szabályozást nem gondolhatjuk szigorúnak, viszont egyetlen egy fontos dologtól fosztja meg az élettársi viszonyt, attól, hogy a család egységét megteremtse. Ami jelen állapotában a gyermek érdekeivel, illetőleg jogaival ellentétes, mivel megfosztja őt attól, hogy két törvényes képviselője legyen, aki gondoskodik róla és maximálisan képviseli érdekeit. Tehát úgymond belekényszerítik egy csonka családba. Ezt a szabályozást persze sokáig és sok nézőpontból lehet még bírálni, akár gyermekvédelmi szempontból is. Például, hogy jobb-e ez a helyzet számára, minthogy nevelő otthonban nőne fel, hisz ez mégis egy egyszülős család, de család. Németország szintén egy más milyen nézőpontból közelítette meg a kérdéskört, méghozzá úgy, hogy nagyobb hangsúlyt fektet az alkotmányának rendelkezéseire. Alapjogaikat tekintve, a 6. cikke²⁰ kimondja, a házasság és a család az állam által védendő intézmény, ám ezzel szembe kerül egy másik szintén jelentős jog, méghozzá a cselekvési szabadság (2§) első lépcsős alapjog. Ez az ellentét meghatározása után arra jutottak a jogalkotók, hogy a szabad cselekvésnek érvényesüléseként a polgár dönti el, hogy milyen kapcsolatban kíván élni s ennek minden formáját nem köteles az állam támogatni. Így végeredményként csak az egynemű párok élhetnek regisztrált élettársi viszonyban.²¹ Nemzetközi viszonylatban Hollandiát említeném meg még, hisz más jogalkotását tekintve talán a legliberálisabb országnak is mondhatnánk. A bejegyzettség tárgyalása előtt

¹⁵ 1989. évi 372.sz. törvény

¹⁶ GYÖNGYÖSI Zoltán: Változások az élettársi jogviszony szabályozásaiban. *Jogi Fórum*, <http://www.jogiforum.hu/publikaciok/225>, [letöltve: 2012.04.22.] 2 – 6.

¹⁷ Nem feltétele a francia állampolgárság a regisztrálás létrejöttének. GYÖNGYÖSI i. m. 7.

¹⁸ GYÖNGYÖSI i. m. 7.

¹⁹ GYÖNGYÖSI i. m. 7.

²⁰ Grundgesetz, www.servat.unibe.ch/icl

²¹ GYÖNGYÖSI i. m. 7 – 8.

előzményként elfogadták 1979-ben azt a törvényt, amely rendezte az egynemű párok élettársi helyzetét. Majd 1992-ben kezdtek foglalkozni ezzel a kérdéskörrel a heteroszexuális párok tekintetében, amit 1998-ra sikerült hatályosítani s így létre hozni egy 'kvázi házassági' rendszert a regisztrálással. Liberalizmusukat viszont leginkább bizonyítandó a 2001-ben hatályba lépett házassági törvény, amely megengedi az egyneműek házasságkötését is, és ez által teljesen fellelhető és szabadelvűvé vált a házasság intézménye.²² Az említett országokon kívül szinte minden (Belgium, Luxemburg, Egyesült Királyság, Spanyolország, Csehország, Lengyelország, Oroszország stb.) ország eljutott e kérdéskör tárgyalására. Így az Európai Uniónak is be kellett látnia, hogy nem bízhatja kizárólag a nemzeti jogra a házasságon kívüli kapcsolatok szabályozásának problematikáját. Az első nehézsége az Uniónak, hogy az országok különböző módszerekkel oldották meg vagy éppen még mindig heves vita tükrében próbálják megadni a választ a felmerülő kérdésekre. Egyedül a skandináv modell mutat némi összhangot, hisz ott megegyeztek az országok a kölcsönösség elvében, ami megkönnyíti a szabad bevándorlás illetőleg állampolgárság megszerzéséhez tartozó intézkedéseket és elbírálásokat.

Az Unió 2011/55/EK irányelve²³ viszont már valamely módon tárgyalnia kényszerült ezt, mert a harmadik országból származó személyek tömeges beáramlása s ez által átmeneti védelem nyújtása témakörében nem lehet figyelmen kívül hagyni az élettársi kapcsolatokat. Az irányelvet elég sok esetkörben alkalmazni kell, s ezek között ott szerepel a családegyesítés. Eme eset tekintetében viszont elengedhetetlen a család, de legfőképp a családtagok meghatározása, amit a 15. cikk tárgyal. A cikk természetesen ide sorolja a házastársakat, illetőleg a gyermekeket függetlenül attól, hogy házasságban, házasságon kívül születtek vagy örökbefogadott gyermekek. Ám az irányelv alkotói érezték annak súlyosságát is, hogy nem hallgathatnak a házasságon kívüli párkapcsolatokról. Nehéz volt helyzetük a már említett különböző szabályozások miatt. Mindezek eredményeként a 15. cikk (1) bekezdés a) pontja a tartós kapcsolatban élő élettársat abban az esetben tekinti családtagnak, ha a tagállam joggyakorlata szintén ezt teszi. Az irányelv szövege arra utal, hogy az Európai Unió nyitott arra, hogy foglalkozzon a kérdéskörrel, ám aktivitása hagyni kíván maga után némi kívánni valót, hisz a mellett sem foglalt állást, hogy az élettársi vagy a regisztrált élettársi kapcsolat tartósnak számít-e. Ha csak a nemzetközi mezőnyt nézzük – habár még rengeteg nemzetközi rendeleetet, törvényeket, irányelveket lehetne²⁴ a témában

²² GYÖNGYÖSI i. m. 8 – 9.

²³ 2011/55/EK irányelv a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek tömeges beáramlása esetén nyújtandó átmeneti védelem minimumkövetelményeiről, valamint a tagállamok e személyek befogadása és a befogadás következményeinek viselése tekintetében tett erőfeszítései közötti egyensúly előmozdítására irányuló intézkedésekről [2011] HL L 212., 2011.8.7.

²⁴ 2201/2003/EK rendelet a házassági ügyekben és a szülői felelősségre vonatkozó eljárásokban a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, illetve az

fejtegetni – akkor is megállapíthatjuk, hogy szükséges a szabályozás, hisz a társadalmak illetve társadalmi csoportok érdek-képviselői szervei megkövetelik a jogalkotóktól a pontos fogalom meghatározásokkal való foglalkozást. A nemzetközi kapcsolatok fejlődése és szerepének növekedése is eredményezi, hogy egyik ország hat a másikra, s így a nemzetek átveszik egymás szabályozását vagy problémamegoldó rendszerét. Nem tekinthetjük pusztán életviteli divatnak mivel ezeknek a kapcsolatoknak a jelenléte minden országban már a történelem során is észlelhető volt csupán a gazdasági fejlődés következtében most érkezett el egy olyan pontra, ami jogalkotást követel, főleg a vagyon jog területén. Tehát, ha jobban belegondolunk, nem a szabályozás léte a vitatható, hanem a módja. Annak a módnak a kiválasztása, ami nem szorítja háttérbe az országok által alkotmányosan védendő alapkövet és ősi intézményt, a házasságot,²⁵ vagy esetleg olyan módot választva, mint Hollandia, aki a modern kort helyezte előtérbe, és ezt a kapcsolatot beolvasztotta a házasság intézményébe, meglazítva annak kötöttségét és bővítve az alkotmányosan védendő család alanyainak körét.

4.2. *A kérdés magyarországi viszonylatban*

Sokféle nézőpont és már kialakult példák, illetve külföldi szabályozási megoldások állnak a rendelkezésünkre. Akik a házasságon kívüli viszonyok törvényesítése mellett állnak, azok arra hivatkoznak, hogy haladni kell a korral, és észre kell vennie mindenkinek, hogy sok fiatal már ezt az 'új' kapcsolattartást és 'kvázi' családalapítást választják. Nézőpontjuk megerősítéseként pedig általában a statisztikával érvelnek, és azt mondják, hogy ez egy szexuális forradalom következménye az 1960-as, 1970-es évektől.²⁶ Mindezek viszonylatában elsőként az élettársi kapcsolat létkérdését szeretném kifejteni. A dolgozatom első felében taglalt viszonyok azt bizonyítják, hogy ez az életvitel egyáltalán nem új. Jelenlétük követhetőek a népi hagyományok és szokások terén és egyáltalán nem beszélhetünk arról, hogy az 1960-as évek óta vannak jelen. Hisz folklórgyűjtések is ilyen kapcsolatokról beszélnek – mind a vadházasság terén és a próba vagy a szöktezés, s még sorolhatnám – azokból az időkből, amikor még a jog egyáltalán nem türemkedett be a falusi életbe. Vadházasság minden szempontból a mai élettársi viszonyt jelentette mivel semmilyen módon nem pecsételték meg együttélésü-

1347/2000/EK rendelet hatályon kívül helyezéséről [2003] HL L 338., 2003.12.23. 4/2009/EK rendelet a tartással kapcsolatos ügyekben a joghatóságról, az alkalmazandó jogról, a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról, valamint az e területen folytatott együttműködésről [2009] HL L 7., 2009.01.10. 2001/55/EK irányelve a lakóhelyüket elhagyni kényszerült személyek tömeges beáramlása esetén nyújtandó átmeneti védelem minimumkövetelményeiről, valamint a tagállamok e személyek befogadása és a befogadás következményeinek viselése tekintetében tett erőfeszítései közötti egyensúly előmozdítására irányuló intézkedésekről [2001] HL L 212., 2001.08.07. 1993.évi XL törvény (Norvégia), 1996.évi LXXX törvény (Izland).

²⁵ Magyarország Alaptörvénye, VI. cikk (1).

²⁶ GYÖNGYÖSI i. m. 1.

ket. A próbaházasság szintén az egyházi szertartás nélküli együttélést jelentette (polgáriról nem beszélhetünk még, mert az 1894 után vált kötelezővé) azzal a különbséggel, hogy a szándék meg volt az esküvőre, ha a feltételek adottak voltak, de ezek beteljesüléséig, illetve a meghatározott jövőbeli idő bekövetkeztéig élettárszerű kapcsolatban éltek. Ezek a viszonyok mellett mégis meg tudták tartani a család és házasság intézményének szentségét és elsődlegességét, mert a házasság jelentette a családot. A saját szabályrendszerükkel, amely a kiközösítés, kinézés szankciójával vagy a szülők szigorával és maximális beleszólásával operál. A másik erőteljes saját típusú szabályozásuk a zártság, azaz ha tönkre is ment egy házasság, azt nem vállalták fel nyíltan, hanem a látszatot fenntartva mindenki egy másik kapcsolatban élt, azaz szeretőt tartott, amiről a másik tudott. Jelen dolgozatommal azt szeretném bebizonyítani, hogy létezett e fajta kapcsolat a régi ősi magyarság életében, illetve szeretném bemutatni az akkori megoldásokat annak érdekében, hogy megvalósítsák a házasság intézményének célját és elsődlegességét. Persze ezeket a megoldásokat a mai világunkban elképzelhetetlen használni, hisz például személyisége jogainkra (önrendelkezés joga, emberi méltóság joga, személyi szabadság joga, magán- és családi élet tiszteletben tartásának joga) gondolva lehetetlennek tartjuk, hogy szüleink így irányítsák párvalasztásunkat akár a vagyonegyesítés vagy bármilyen más célból. Azt viszont mindannyian beláthatjuk – a népi szokásgyűjtéseinket végig olvasva –, hogy fontos volt a ‘jogbiztonság,’ habár még nem volt jogalkotó által alkotott jog, de az egyszerű falusi emberek kialakították a saját együttélési szokásaikat,²⁷ s ezekből a tényekből is következik az, hogy „*a magánjog inda az életen, de nem gyökér, mivel mindkettő legfőbb forrása az ember*” (Lábady Tamás), azaz az élet már kialakította ezeket a viszonyokat. A modern kor fejlődésével, személyiségi és emberi méltóság védelmével, illetve a nyíltságával, azaz a közösség általi száműzetés eltűnésével meg kell találni a jelenkor jogbiztonsági szabályozását. A szabályozás szükségességét Magyarországon nem csak a hagyományi példák tanúsítják, hanem az alkotmánybíróági határozatok is, mint például az 14/1995.(III.13) AB határozat. Az alkotmányos panasz az 1952.évi IV. törvény egyik rendelkezése ellen illetve a Polgári Törvénykönyvről szóló 1959.évi IV. törvény 578/G (1) bekezdése ellen azaz, hogy „*házasságot nagykorú férfi és nő köthet*”. A mi kutatási témánk körében figyelmen kívül hagyva az azonos és a különeműség problematikáját, az utóbbi bekezdés élettársi fogalom meghatározása a lényeges. Ami szerint élettársi kapcsolat azok között áll fenn, akik „*házasságkötés nélkül, közös háztartásban érzelmi és gazdasági közösségben együtt élő nő és férfi*”. Az alkotmánybíróság érvelése során a házasság primátusából indult ki,²⁸ illetve a magyarság kultúrtörténetével szintén indokolta véleményét. Az intézmény elsődlegességét továbbá bizonyítja még a hagyományokkal és a

²⁷ 3. fejezet vadházasság, rablás, lopás, szöktetés, próba, házasságon kívüli nemi kapcsolatok.

²⁸ 14/1995.(III.13.) AB határozat Indoklás II.

köztudat, köznyelv által ismert házassági fogalommal. Azt a bíróság is érzékelte, hogy a Ptk. szerinti megfogalmazás nem megfelelő teljesen, mivel így nem vesz tudomást egy létező kapcsolatról, ezáltal bele taszítja az élettársi kapcsolatban élőket egy jogbizonytalanságba. Meghatározza továbbá, hogy a házasságon kívüli kapcsolatok esetében az egyik legfontosabb minősítéssel kell bírnia az életközösségnek, az érzelmi és/vagy gazdasági kapcsolat megállapításával. Majd a Ptk. fogalom meghatározása tekintetében az eljárást felfüggesztette.²⁹ Témánkra összpontosítva a lényeges pontja az indoklásnak, amikor egy megoldási modellt vázol fel a határozat a tekintetben, hogy hogy lehet rendeznie az államnak a házasság, és az ezen kívüli kapcsolatok szabályozását, úgy, hogy megtartsuk a hagyományainkat. Különböző új jogi helyzetek megteremtésével az állam elismerheti ezeket az életközösségeket, megtartva a hagyományos intézmény támogatását.³⁰ Itt a két lényeges szó az elismerés és a támogatás, mivel ezek nem egyenértékű, szinonim megfogalmazások. Azt mindannyian érezhetjük, hogy a támogatás jóval több, az nem lehet semmilyen szempontból közömbös, mert ott kedvezményeket, jogokat, jogosultságokat kell, hogy nyújtson, miután kifejtette elismerését. Ezzel szemben az elismerés kevesebb, mivel az egy tudomásvétel, aminek a következtében kifejezi azt, hogy nem tiltja meg, de nem is köteles bármiféle kedvezőbb juttatásokat nyújtani, tehát közömbös lehet. Ez a javaslata az alkotmánybíróságnak előre mutatva a mostani kodifikációs bizottság által dolgozott eredményre. A bírósági határozatok terén is találunk számos példát arra, hogy az 1959.évi IV. törvény 578/G paragrafus általi szabályozás nem elegendő a jogviszonyok tiszta és gyors rendezésére és elkülönítésére a házassági jogoktól és kötelezettségektől. Az egyik ilyen eset³¹ 2002-ben merítette ki a teljes jogorvoslati rendszert, és felkerült a legfelső bírósághoz. 1993-ban létre jött egy tartási szerződés az 1990 óta élettársi viszonyban élő pár között. Együttélésük 1995-ben véget ért, és ennek következtében a tartási szerződés megszüntetését is kérték a bíróságtól. Ezzel még nem szült nagy jogvitát, mint inkább az, hogy mennyi legyen az addig végbement eltartási szolgáltatások ellenértéke, amire a szerződést kötötték. A másodfokú bíróság próbálta meghatározni, hogy milyen szolgáltatások tartoznak az együttélés körébe, és melyek azok, amik már ezt meghaladják, azaz tartásnak minősülnek. Ennek következtében megállapította, hogy a felek jogviszonyát az együtt élés határozta meg, mert egy háztartásban éltek és közösen gazdálkodtak. A Legfelső Bíróság továbbá kimondta, hogy nem a különvagyonából tartotta el társát az eltartó, és az általa nyújtott szolgáltatások nem haladták meg annak a kereteit, ami az együttéléssel szükségszerűen járt volna. A bírói gyakorlat folyamatosan kényszerült kialakítani a fogalombeli elhatárolásokat, magyarázatokat, elvi döntéseket, határozatokat a kapcsolatok tisztázása

²⁹ 14/1995.(III.13.) AB határozat Indoklás III.

³⁰ 14/1995.(III.13.) AB határozat Indoklás II.

³¹ BH2002.268. [Legf. Bír. Pfv. II. 22.557/1999. sz.]

érdekében. E képen fogalmazódott meg az 531/2001. számú polgári elvi határozat,³² amely arra a megoldásra jutott, hogy az élettárs nem tartozik helytállni a másik élettárs által kötött szerződésből fakadó kötelezettségekért. Ha ezt mégis szeretné, megteheti, tehát közösen is szerződhetnek, viszont ehhez külön kötelezettségvállalás szükséges. Mindezt azzal indokolta, hogy az 1959.évi IV. törvénykönyv kodifikátorai nem azért tették a közös háztartásban élőkre vonatkozó szabályozását a társaság fejezetébe, hogy rájuk is alkalmazni kelljen a polgári jogi társaság általános szabályait (így nem vonatkozik rájuk az 574.§) hanem, hogy ezzel is elkülönítsék még jobban a házassági szabályoktól. Ennek következtében arra a konklúzióra jutott a bíróság, hogy sem a felelősségi szabályoknál sem más jogszabályok tekintetében az élettársi viszony keretei nem haladhatják meg a házasság intézményének a határait. Összegezve, a szabályozás szükségességének kérdésére a válasz *igen*. Hisz az évek során nyíltabbá és a köztudat számára is egyre jobban elfogadottabb kapcsolati viszonyok jogbiztonsága veszélybe került. Maradtak a hagyományok kapcsán megjelent házasságon kívüli kapcsolatok, csak az idő haladtával alakultak, nyilvánosság előtt felvállalják a párok, s azt mindenkinek el kell fogadnia³³ a jövőbeli házassági szándékuktól függetlenül (a próbaházasságot azért nem követte kiközösítés a közösség részéről, mert ott biztosan megvolt a későbbi házassági szándék). A bírói gyakorlatnak fokozatosan ki kellett alakítania gyakorlatát, főleg az élettársi vagyoni helyzetek rendezésére. Azzal, hogy a polgárok ezekben a viszonyaikban, illetve viszonyaik felbontását követően a bírósághoz fordultak, megteremtették a polgári igényt arra, hogy pontosabb és részletesebb szabályozás szülessen.

4.3. Élettársi kapcsolat szabályozása az Új Polgári Törvénykönyvben

A nemzetközi jogszabály megoldási tereit végignézve négy lehetőségmodellt lehet tisztán elválasztani egymástól. Az első az, hogy a teljes liberalizmusnak átadva magát, illetve hagyományainkkal mit sem törődve, a modern kor teljes hatásával a jogalkotó az élettársi viszonyt ugyan olyan jogokkal és kötelezettségekkel ruházzuk fel, mint a házasságot. A második megoldási képlet az, hogy eme jogok és kötelezettségek elismerését egy fajta feltételhez kötik, méghozzá a regisztrálás, azaz a bejegyzés előfeltételéhez. A harmadik az, hogy a bejegyzést csak az egynemű párok tekintetében engedélyezi a jogalkotó és ezt teljességgel egyenértékűeknek kezeli, a heteroszexuális házaspárok jogaival vagy e mellé egy két kivételt támaszt, mint például az örökbefogadás lehetőségének tilalma. A negyedik modell, hogy mindenki számára engedélyezi a regisztrált élettársi viszonyt, ám sokkal gyengébb feltételekhez kötött jogosultságokat határoz meg ennek a jogalkotás szempontjából újnak tekinthető intézménynek. Persze ezek

³² 531/2001. számú polgári elvi határozat [Legf. Bír. Pfv. I/A. 22.635/1999.sz.]

³³ Magyarország Alaptörvénye, VI. cikk (1).

ötvözete szintén előfordulhat így rengetegfajta megoldási képletet találhatunk, hisz ezek indoklási lehetőségeinek tára sem csekély számú. Az új kodifikáció előzményeként – az eddigi kialakult bírói gyakorlatot és a Ptk. 578/G § kivételével – vázolni szeretném a 2007.évi CLXXXIV. törvényt a bejegyzett élettársi kapcsolatról, s a 2009.évi XXIX. törvényt a bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról megoldási modelljeit. A 2007. évi a liberálisabb elvet követte azzal, hogy bejegyzett élettársi kapcsolatot minden nagykorú személynek lehetővé tette, ha személyesen, együttesen megjelentek az anyakönyvvezető előtt s erre irányuló akaratukat kijelentették. A házassági jogszabályok keretéhez képest ott szigorított a törvény, hogy a gyámhatóság engedélyének meglétével sem engedélyezte ennek a viszonynak a kialakítását a kiskorúaknak.³⁴ A joghatásokat nézve a házasság rendelkezéseit alkalmazták 2007-ben ezekre a kapcsolatokra, kivéve az örökbefogadás és a névviselés passzusait.³⁵ A 2007. évi bejegyzett élettársi kapcsolat megszűnése három esetben fordulhat elő, az egyik fél halálával, ha egymással házasságot kötnek, és végül, ha maga a viszony megszűnik. A megszüntetésre a házasság felbontására vonatkozó jogszabályokat kell megfelelően alkalmazni. Ezen kívül a közjegyző is megszüntetheti a kapcsolatot nemperes eljárásban, végzéssel. A közjegyzői megszüntetésnek szintén vannak előfeltételei, még pedig, ha befolyásmentesen közösen kérik, nincs közös kiskorú gyermekük, illetve tartásra jogosult gyermekük és a tartás, közös lakáshasználat és vagyonmegosztás kérdéseket békésen rendezték és megegyeztek. Ha valamelyik fél korlátozottan cselekvőképes, illetve cselekvőképtelen vagy a bejegyzett viszonyt érvénytelennek, illetve nem létezését kellene megítélni, akkor a közjegyző megszüntetéséről nem beszélhetünk.³⁶ Megállapíthatjuk, hogy ez a törvényi szabályozás inkább könnyítéseket, egyszerűbb megszüntetési eljárásokat biztosít, és e mellett engedi a házasságra vonatkozó rendelkezések alkalmazását. A jogalkotó szándékának kiderítése során gondolhatunk arra is, hogy ezzel akarta érzékeltetni eme intézmény laza és gyenge összetartó erejét a felek között. Ám ha jobban bele gondolunk az ellenkező irányba is elsülhet a jogalkotó szándéka. Mivel ilyen lazák az eljárási passzusok illetve a feltételek megteremtése is a felek akaratán (befolyásmentesen, közösen kérik, megegyeznek a vagyonmegosztás terén), mint sem tényeken alapszik. Elszaporodhatnak ezek a kapcsolatok, mert a különösebb felelősség vállalása nélkül megszüntethetik a bejegyzést, így gondoljunk bele, ha a mostani válóperek hosszúsága ellenére is növekszik ezeknek az eljárásoknak a száma, akkor ezeknek az eljárási paragrafusoknak mi lett volna a további következménye. A 2009. évi erre vonatkozó jogszabály-módosítás már egy szigorúbb modellt kö-

³⁴ 2007.évi CLXXXIV. törvény a bejegyzett élettársi kapcsolatról, 1. §

³⁵ 2007.évi CLXXXIV. törvény a bejegyzett élettársi kapcsolatról, 2. §

³⁶ 2007.évi CLXXXIV. tv. 4. §

vetett. Bejegyzett élettársi kapcsolatot csak két tizennyolcadik életévét betöltött azonos nemű személy köthet. Anyakönyvvezető előtt együttesen két tanú jelenléte előtt nyilatkozniuk kell, hogy nincs törvényes akadálya bejegyzésüknek.³⁷ Alkalmazását a családjogi törvénynek a házasfelekre vonatkozó rendelkezéseit itt is engedi, de több korlátot állapít meg. Ezek a korlátok az örökbefogadás, névviselés, az apasági vélelem, az emberi reprodukcióra vonatkozó külön törvény rendelkezései.³⁸ A megszűnésnek három esetet említ a törvény, az egyik fél halálát, bírósági felbontást és végül a közjegyzői nem peres eljárást.³⁹ Ez a módosítás teljesen más oldalról közelíti meg a házasság és a bejegyzett élettársi kapcsolat viszonyát. Itt nem az eljárási szabályokkal és jogokkal, kötelezettségekkel operál a jogalkotó. Az előző (2007.évi) nem ilyen nyilvánvalóan határolta el a két jogi intézményt, míg a módosítás élesebb határt szabott az által, hogy az alanyi kört leszűkítette a polgárok meghatározott körére. Így létre hozott egy 'házasságot helyettesítő' intézményt, mivel aki a bejegyzett élettársi viszony alanyi körébe tartozik, az nem tarthat semmikor sem a házasságot köthetők alanyai közé a jelenlegi magyar szabályozás szerint. Az Új Kódex szabályozásának alapmodelljét leginkább előre vetíti a 2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről. Ezzel a törvénnyel is biztosította az állam a társadalmi alapintézmény elsődlegességét, a családot melynek biztos alapjaként a házasságot tartja.⁴⁰ Ez a törvény mondja ki, hogy az állam védi a család intézményét és taxatív felsorolja ezeket a védelmi funkciókat.⁴¹ A szabály konkrétan megfogalmazza továbbá a család fogalmát és annak jogállásának kezdetét, amelynek alapját egy férfi és egy nő házassága szolgálja, és az ezt körülvevő környezet a természetes személyek érzelmi és gazdasági közösséget megvalósító kapcsolatrendszer.⁴² A 2012. évben a Kodifikációs Főbizottság az országgyűlés elé benyújtott javaslata nagy volumenű változtatásokat és igen összetett megoldásokat alkalmazott a magyar polgári törvénykönyv újra kodifikálása tekintetében. Hét könyvre osztották fel a kódexet, amelybe ismét bele tartozik a családjog, mivel integráns része a polgári jognak. A magánjogtól való szeparálásra a szocialista jogalkotás ideológiai következtében került sor. A hagyományos, klasszikus polgári kódexek (BGB,

³⁷ 2009.évi XXIX. törvény a bejegyzett élettársi kapcsolatról, az ezzel összefüggő, valamint az élettársi viszony igazolásának megkönnyítéséhez szükséges egyes törvények módosításáról, 1–2. §

³⁸ 2009.évi XXIX. tv. 3. §

³⁹ 2009.évi XXIX. tv. 4. §

⁴⁰ 2011.évi CCXI. törvény a családok védelméről: „A családban történő nevelkedés biztonságosabb minden más lehetőséghez képest. A család létrejöttének biztos alapja a házasság, amely az egymás szeretetén és tiszteletén alapuló életközösség, ezért az mindenkor megkülönböztetett megbecsülést érdemel.”

⁴¹ 2011.évi CCXI. tv. I. fejezet Célok és Alapelvek.

⁴² 2011.évi CCXI. tv. II. fejezet 7§

ZGB) részes elemükként szabályozták a családjogot.⁴³ Hisz a polgári társadalom, az emberiség fenntartásához szükség van a családra, a magán jognak pedig szüksége van a gyökerére, azaz az emberre. Így hát a klasszikus hagyományokat követve ismét a polgári törvénykönyv részese negyedik könyvként a jogi személyek harmadik könyvét követve és a dologi jog szabályainak gyűjteményét megelőzve. Ez a negyedik könyv további hat részt tartalmaz, kezdve az alapelvekkel, majd a házasság, ezt követve az élettársi kapcsolatok, a bejegyzett élettársi viszonyok, az ötödik a rokonság és legvégül a gyámság szabályai találhatók. A megoldás, amire a kodifikációs bizottság tanakodása során jutott az együttélési formák rendezése során, egyáltalán nem mondható modellkövetésnek. Inkább ötvözték a megoldási fajtákat annak érdekében, hogy minél jobban kifejeződhessen az ősi intézmény primátusa és ez által érezhetőek legyenek a határok a házasság és a házasságon kívüli kapcsolatok között. A jól elhatárolt fogalmak, illetve már csak a kódex felosztása is eme határok tisztázását szolgálják, amit Vékás Lajos – Szerkesztő Főbizottság elnöke – is egy vele készített interjúban⁴⁴ hangsúlyozott. Egy kódexhez képest egyáltalán nem vallotta az elnök, nagy terjedelműnek a törvénykönyvet az által, hogy újra része lett a gazdasági törvény és a családjogi törvények szabályai. Az élettársi szabályok a harmadik részben találhatók a családjog könyvében, a házasságot követően, azaz a kódex szerkezete másodlagos szerepet tulajdonít. Létrejöttéhez teljesülnie kell a közös háztartásnak, az életközösségnek (érzelmi és gazdasági közösség), és hogy mással a felek ne legyenek házassági, bejegyzett élettársi, élettársi kapcsolatban. Kizáró ok az egyenes ági rokonság és a testvéri, féltestvéri viszony.⁴⁵ A Javaslat rendelkezései nem beszélnek külön nő és férfi viszonyáról, hanem ‘személyek’ megfogalmazását alkalmazza. Ezzel szemben a következő részben a bejegyzett élettársi kapcsolat alanyi körét kizárólag az azonos neműekre korlátozza. Mindemellett megengedi, hogy a különmű párok is nyilvántarthatassák együttélésüket, a közjegyző előtt kijelentve. A nyilvántartáshoz az kell, hogy cselekvőképes nagykorú személyek nyilatkozzanak az együttélésük tényéről közjegyző előtt, ami egy közhiteles bizonyítéknak minősül.⁴⁶ Fontos azonban azt észrevenni, hogy ez nem szükséges feltétele az élettársi viszony létrejöttének, csupán lehetőség, míg a bejegyzett élettársi viszony létesítésének feltétele az anyakönyvbe való bejegyzés. A bejegyzett élettársi kapcsolat joghatásait nézve sokkal inkább közeledik a házasság intézményéhez, főleg mivel ennek a jogviszonynak az alanyai nem köthetnek házasságot, így a jogalkotó egy amolyan pótló intézményt hozott létre annak érdekében, hogy ne sértse sem az ősi hagyományokon alapuló házassá-

⁴³ LÁBADY Tamás: *A magyar magánjog. Általános rész.* Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó, 2002. 35–37.

⁴⁴ 2012. április 21-én készült interjú Vékás Lajossal. *Jogi Fórum*, <http://www.jogiforum.hu/> [letöltve: 2012.04.20.]

⁴⁵ 2012. évi Új Polgári Törvénykönyv 4:8§

⁴⁶ 2012. évi Új Ptk. 4:87. §

got, sem az azonos nemű kapcsolatok feleinek személyes, alkotmányos jogait. Miután a házasság hagyományokhoz hű határait megtartandóan a jogalkotó elválasztotta a bejegyzett élettársi kapcsolattól a 'kvázi házasság modelljével' a házasságot, ez után már a házasság és az élettársi viszonyt kell elhatárolnia. Az élettársi viszony joghatásai sokkal csekélyebbek, mint a házasság joghatásai. A feleknek ebben az együttélési típusban jogaik és kötelezettségeik egyenlők, s kötelesek a közös céljuk érdekében együttműködni és támogatni egymást.⁴⁷ A házasság intézménye sokkal több joghatást és jóval nagyobb felelősséget ró maga után, míg itt a felelősség mértéke sokkal csonkább, ezzel is bizonyítva, hogy a jogalkotó nem kívánta összemosni a két jogintézményt, mint például Hollandia. E mellett a felek megszűnés esetében a tartás, közös lakáshasználat és vagyoni viszonyaik rendezésére igényt tarthatnak, ami szintén nem kötelező, hisz a jogintézmény nem olyan erőteljes, hogy azt mindenképpen rendezni kell, mint egy válás esetében. Ám az erőteljesség hiányának köszönhetően a viszony rendezésének feltételei magasabb mércét kívánnak meg. Így tartásra az a fél jogosult, aki önhibáján kívül nem képes magát eltartani és legalább tíz évig állt fenn az életközösség, vagy egy évig és kapcsolatukból született gyermek, viszont ha már ezek a mércék megvalósultak, akkor a tartásra jogosultság sorrendjében a különélő vagy elvált házastárral egy sorrendben szerepel a volt élettárs.⁴⁸ Vagyoni viszonyaikat tekintve köthetnek szerződést, amit közokiratba vagy magánokiratba kell foglalni. A házasság intézményétől egy másik lényeges különbség az, hogy itt életközösség áll fenn, ami nem elegendő ahhoz, hogy vagyonszerzők.⁴⁹ A lakáshasználat területén a jogalkotó az előzetes szerződési rendezést szintén felajánlja, mint lehetőséget, hisz ez mindenki számára – mind a felek, mind a közjegyző, bíró tekintetében – tisztább és egyértelműbb helyzetet eredményez. Habár ez az együttélési forma, mint már megannyiszor említettem, nem bír erőteljes joghatásokkal, ám a gyermekek jogait végig olyan fokú védelemben részesíti, mint a házasság jogintézményénél, hisz ez Alaptörvényünk⁵⁰ is megköveteli, függetlenül, hogy milyen viszonyok között nevelkedik a gyermek. A közösen használt lakás további használatának megítélésére a törvénykönyv következesen a tartásra jogosultsággal megegyezően ugyanazokat a szigorúbb feltételeket határoz meg. Eme rövid elemzése és vázlatos bemutatása az Új Polgári Törvénykönyvnek érezteti velünk, hogy a határok éles meghúzása által továbbra is a házasság maradt a „*társadalmi együttélés alapsejtje*”.⁵¹ Azt is érezhetjük, hogy a szerkesztői bizottság a bírói gyakorlatot tekintve (hisz magának az együtt-

⁴⁷ 2012. évi Új Ptk. 4:88. §

⁴⁸ 2012. évi Új Ptk. 4:93. §

⁴⁹ 2012. évi Új Ptk. 4:96. §

⁵⁰ Magyarország Alaptörvénye L) cikk.

⁵¹ 2012. április 21-én készült interjú Vékás Lajossal. *Jogi Fórum*, <http://www.jogiforum.hu/> [letöltve: 2012.04.20.]

élés tényének bizonyítása is többletnehézségeket okozott az állami szerveknek) látta azt, hogy az élettársak viszonyának muszáj jogi keretet szabni. Ez a jogi keret nem bír olyan erős talapzattal, mivel csak magát az együttélés tényét ismeri fel az állam, és nem támogatja, védi s ruházza fel joghatásokkal, mint a házasságot.

5. Befejezés

Végigtekintve a falusi élet puritán, egyszerű szabályozásait, illetve a házassági jogszabályok történetiségeit, fejlődéseit azt megalapozottan állíthatjuk, hogy a házasságon kívüli kapcsolatok jelen voltak mindvégig. Mindezek mellett korábban tartásuk, mind az erkölcsi életnek, egyháznak és a társadalmi tudatnak való megfelelésük tekintetében, erőteljesen vitatott problémaként élt és él a mai napig. Dolgozatommal nem azt szeretném erősíteni, hogy az élettársi kapcsolat ugyanolyan erőteljes gyökerekkel bír, mint a házasság, mert a régi hagyományainkban, szokásainkban már létezett. Létezését tekintve igen idősnek bizonyul, ám a régi korokban is csak atipikus viszonyként volt jelen. Így dolgozatommal a szabályozás szükségességét és megoldási technikák indokait szeretném megismertetni mindenkivel. Azt bemutatni, hogy a jogalkotó nem önkényesen a hasára ütve találja ki mind a házassági és élettársi viszonyok normáit, hanem a társadalom által kialakított életet megfigyelve próbál szabályozni, szem előtt tartva a család szentségét, ami öröktől fogva megkérdőjelezhetetlen.